

Adaptace vězněných na život na svobodě

Mgr. Veronika Smutná 4.5.2017

Proč se adaptací propuštěných zabývat?

- **Enormní růst vězněných** (v USA cca 25 % vězeňské populace, ČR na 64. příčce – 219 vězňů na 100 000 obyv.; Owens, 2009; ČR růst vězeňské populace oproti 12 829 odsouzených v roce 2004 bylo v roce 2012 odsouzených 20 429 osob; statistiky VS ČR)
- **Vysoká míra recidivy trestné činnosti e vyspělých zemích** (např. v ČR 47 % ze všech stíhaných v roce 2010 x 27 % v roce 1997; cca 50 % do jednoho roku po propuštění, Marešová et al., 2011)
- **Fenomény spojené s neúspěchem v procesu reintegrace** (bezdomovectví, nezaměstnanost, rostoucí dluhy, drogová závislost...) negativně dopadající na jednotlivce, rodiny i komunity

Adaptace, reintegrace, resocializace

- Adaptace = vlastnost všech organismů (bio-sociálních) přizpůsobovat se podmínkám, ve kterých se nachází, vyrovnávání se se zátěží (Křivohlavý, 1994), ukazatelem – spokojenost x problémy, konflikty, vnitřní rozpory (Paulík (2010)
- Resocializace = proces nápravy a změny neuspokojivé socializace (Sochůrek, 2007)
- Reintegrace = úspěšné znovuzачlenění se do společnosti, ke které byl vztah narušen výkonem trestu odnětí svobody (Mařádek, 2003)

Vztah?

- Úspěšná adaptace = reintegrace a resocializace
- Neúspěch při reintegraci = recidiva trestné činnosti či sociální exkluze jedince

Cvičení

- Z věznice propuštěn muž, 35 let, po 5 letech věznění, manželka a děti - během věznění neochota ke kontaktu, kontakt jen s rodiči, nemá práci, nemá vlastní byt
  - Co vše je potenciálním rizikem úspěšné adaptace?
  - Jaké kroky intervence byste jako pomáhající pracovník navrhovali?

Překážky adaptace propuštěných

1. Následky věznění
2. Nedostatečné materiální zabezpečení
3. Nízká úroveň vzdělání
4. Stigmatizace a diskriminace propuštěných

Následky věznění

- **Situace věznění** – převratná životní změna, ztráty (soukromí, svobody volby, svobody pohybu, kontaktu s blízkými, sexuálních vztahů, některých lidských práv...Fischer, 2006), anonymita, ztráta identity (Zimbardo, 2007); vězení = totální instituce (Goffman, 1991), Stanford Prison Experiment – „Luciferův efekt“ (Zimbardo, 2007); pb současného vězeňství – přeplněnost věznic (nárůst trestné činnosti či pb nastavení trestní politiky státu?), nevyhovující architektonické podmínky apod.
- **Prizonizace** = adaptace člověka na uvěznění, popsána Clemmerem už v roce 1940

„Jakmile vejde jedinec do vězení, vejde také do mikrokosmu, který jej postupně pohltí,

a to ne z jiného důvodu, než kvůli samotnému přežití.“ (Clemmer, 1958, in O’Neill,

1990, p.1)

Následky věznění

□ Prizonizace

- = jedna ze základních teorií učení, prizonizace zahrnuje antisociální či maladaptivní změny pramenící z fyzického a sociálního strádání v průběhu uvěznění (Wayne, 2002)
- = výchova věznice, tedy soubor všech negativních vlivů, které působí v průběhu uvěznění protikladně v procesu následné resocializace (Mařádek, 2003)
- = přijetí subkulturních norem a hodnot, které jsou často značně odlišné od obecně platných, sociálně přijatelných a žádoucích. Během osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování, ale dochází k vyhasínání adaptivních chování potřebného k životu mimo věznici (Fischer, 2006)
- Složky prizonizace – institucionalizace a ideologizace
- Fischer et al. (2008) výzkum 347 mužů – výsledek: prizonizovaný jedinec má výrazně horší kriminální prognózu po propuštění a recidiva delikvence je u něj pravděpodobnější

Následky věznění

□ Dopady prizonizace:

- Posilování otrlosti, lhostejnosti, podlézavosti jako pseudoadaptačních mechanismů
- Narušení volných vlastností vězňů – vězni se učí pasivně podřizovat cizím rozhodnutím
- Gradace komplexů méněcennosti
- Obvykle narůstající zadluženost v civilním životě navyšovaná často i dluhy souvisejícími s výkonem trestu
- Možná zkušenost s homosexuálním stykem
- Kontakt s drogami nebo vězni, kteří drogy zneužívají
- Favorizace a glorifikace asociálních a antisociálních forem chování

(Černíková et al.,

2008)

Následky věznění

- Dopady prizonizace:
  - Ztráta autonomie
  - Hypervigilita a podezíravost
  - Sociální izolace
  - Začlenění se do vězeňské subkultury
  - Ztráta hodnoty sebe sama
  - Posttraumatický stresový syndrom (PTSS)

(Haney, 2003)

- To, zda a nakolik bude jedinec prizonizovaný, závisí na mnoha faktorech

Nedostatečné materiální zabezpečení

- Zaměstnání a finanční situace
- Bydlení
- Zdravotní péče

Zaměstnání po VTOS

- Nalezení legálního zaměstnání = bod zlomu, klíč k úspěšné reintegraci (Petersilia, 2001, Travis et al., 2001, Graffam et al., 2004 a další) – finanční zabezpečení + pocit sebehodnoty, místo ve společnosti, dává strukturu a řád životu...)
- X propuštění mají pb se získáním zaměstnání – příčiny interní (chybějící prac. návyky, malé zkušenosti, nízké vzdělání, bez kvalifikace...), příčiny externí (předsudky zaměstnavatelů, bariéra trestního rejstříku...)
- Výzkum Freudenberg et al. (2005) – NY vězňové, 1048 respondentů, jeden rozhovor před propuštěním, druhý 9 – 18 měsíců po propuštění – výsledky : pouze 1/3 z respondentů měla v době druhého rozhovoru legální zaměstnání, 14 % mužů a 19 % žen stále vykonávalo nelegální aktivity. Roční příjmy respondentů byly v oblasti chudoby, z čehož vyplývala nutnost opatřit si prostředky k obživě nelegální cestou. Více než polovina respondentů užívala drogy, 47 % mužů a 39 % žen bylo znovu odsouzeno za započetí nové kriminální kariéry. Autoři shrnují, že materiální faktory jako zaměstnání, příjem z něho plynoucí a zdravotní péče jsou velmi úzce spjatý s omezením rizik po propuštění.

Bydlení po VTOS

- Většina propuštěných vězňů nachází bydlení po propuštění u své rodiny (Naser & Visher, 2006) x pokud není tato možnost – riziko bezdomovectví (V ČR tzv. zjevní bezdomovci, kteří žijí na ulici, ale bezdomovci jsou i „osoby, které v důsledku nemožnosti zajistit si jiné bydlení žijí v ubytovacích zařízeních pro bezdomovce, dále osoby, jejichž bydlení je nejisté, a také osoby, které žijí v podmínkách, které neodpovídají minimálním standardům bydlení v daném kulturním a sociálním prostředí“; MPSV, 2013, p. 8)
- Lidé propuštění z VTOS až 10x častěji bezdomovci (výzkum Greenberg & Rosenheck, 2008)

Zdravotní péče

- V ČR i USA zdravotní péče garantována státem během věznění – pb v USA po propuštění
- ČR - po opuštění věznice platí pro jedince stejné podmínky jako pro nezaměstnané, tedy že stát platí zdravotní pojištění po registraci na ÚP

Úroveň vzdělání

- Statistiky VS ČR - že nejvíce odsouzených má pouze základní vzdělání (42 %) nebo jsou vyučeni bez maturity (40 %)
- Vliv vzdělání na páchaní trestné činnosti? (Získání zaměstnání, osobnostní a morální růst; Owens, 2009)

Stigmatizace a diskriminaci

- Stigma – pro označení neobvyklého, co má špatný sociální status (Goffman, 2003)
- PB při navazování vztahů, hledání práce, dosažitelnosti zdravotní péče (Dooren et al., 2011)
- Diskriminace = znevýhodnění oproti jiným – u propuštěných otázka trestního rejstříku

Rodina a její role při adaptaci jedince po VTOS

- Návrat k rodině po VTOS – jeden z nejdůležitějších, ale i nejtěžších a nejkomplicovanějších momentů v období po propuštění
- Rodinná podpora = klíčový prvek úspěšné adaptace na život na svobodě (např. Naser & LaVigne, 2006; Naser & Visher, 2006; Sampson & Laub, 1993)
- PB – jedinec přináší do rodiny řadu stresorů, na rodinu jsou kladeny po propuštění nové nároky, chybí podpora rodiny – programy zaměřeny téměř jen na propuštěné, velmi specifická situace návratu propuštěného do rodiny s dětmi (Martinez, 2006, Naser, Visher, 2006 a další)

Příprava na propuštění

■ Programy zacházení

- Pracovní aktivity.
- Vzdělávací aktivity.
- Speciálně-výchovná činnost.
- Zájmové aktivity.
- Utváření vnějších vztahů

■ Výstupní oddělení

- **Podmíněné propuštění** „pobyt ve vězení už není nutné prodlužovat, neboť se odsouzený napravil natolik, že nepředstavuje nebezpečí pro společnost“ (ČHV, 2013); významný resocializační a výchovný prvek

Podpora po propuštění – Postpenitenciární péče

- PPP = komplex doplňujících se služeb sociální péče, materiální pomoci, speciálně-výchovných činností, které jsou poskytovány osobám propuštěným z VTOS (Rozum et al., 2011)
- Služby PPP = prevence recidivy trestné činnosti
- PPP vychází z myšlenky, že výchovný proces nemůže být zakončen propuštěním. - musí pokračovat i na svobodě, nejlépe až do doby, kdy účinky trestu odnětí svobody směřující k resocializaci odsouzeného budou natolik posíleny, že dojde k začlenění této osoby do běžného života (Rozum et al., 2011)
- Služby:
  - Pomoc při hledání práce.
  - Pomoc při hledání ubytování.
  - Finanční podpora.
  - Pomoc při integraci do společnosti.
  - Sociálněvýchovné a poradenské působení v sociálněprávních věcech.

Subjekty PPP

- Státní – sociální pracovník, sociální kurátor, probační a mediační služba ČR
- Nestátní – neziskové organizace (Podané ruce, Za branou, Rubikon...)

Výzkum Smutná (2012)

- **Cíl:** prozkoumat osobní zkušenost mužů po dlouhodobém trestu odnětí svobody s aktuálně prožívanou situací adaptace na život na svobodě
- **HVO:** *Jaká je zkušenost mužů po dlouhodobém trestu odnětí svobody s adaptací na život na svobodě?*
- **Doplňující ot.:** *Jaké faktory ovlivňující úspěch či neúspěch v procesu adaptace po dlouhodobém trestu odnětí svobody na život na svobodě se objevují ve zkušenosti respondentů?*
- **Výběr:** záměrně vybrání přes instituce (kontakt přes Podané ruce, Sociální kurátory ČR, Probační a mediační službu, Vězeňskou duchovenskou péči)
- **Kritéria výběru:** Věk, pohlaví, DTOS, doba od propuštění
- **Sběr dat:** polostrukturovaný rozhovor
- **Analýza:** IPA

Výzkum

- Rozhovory s pěti muži po DTOS analyzované metodou IPA
- Výsledky - pět kategorií témat:
  - zkušenost s dobou ve vězení;
  - překážky po propuštění;
  - podpora po propuštění;
  - úspěch vs. recidiva trestné činnosti;
  - emoce a prožívání doby po propuštění

Výzkum

□ Výsledky

- VTOS postrádá korektivní funkci, prizonizace, následky...
- Společnost nechápe VTOS jako korekci, ale jako stigma
- Rozhodující vliv material. Zabezpečení a podpory rodiny
- Nepřátelská politika státu – past chudoby, kruh recidivy, neřešitelné situace, nedůstojné podmínky a zacházení, výzvy k zefektivnění nástrojů přípravy (nefunkční PZ a výstupní oddělení)
- Po propuštění – pocit bezradnosti a nepřipravenosti, obavy z nutnosti recidivy

Literatura

- Černíková, V., Sochůrek, J., & Firstová, J. (2008). *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Český helsinský výbor. (2013). Podmínečné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody z hlediska předpokladu již vykonané doby uloženého trestu. Retrieved from <http://helcom.cz/podminene-propusteni-z-vykonu-trestu-odneti-svobody-z-hlediska-predpokladu-jiz-vykonane-doby-ulozeneho-trestu/>
- Dooren, K., Claudio, F., Kinner, S., A., & Williams, M. (2011). Beyond reintegration: a framework for understanding ex-prisoner health. *International journal of prisoner health*, 7(4), 26-36.
- Fischer, S. (2006). *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae.
- Fischer, S., Raboch, J., & Zukov, I. (2008). Analýza struktury hodnot a potřeb odsouzených v průběhu uvěznění. *Československá psychologie*, 52(4), 388-397.
- Freudenberg, N., Daniels, J., Crum, M., Perkins, T., & Richie, B., E. (2005). Coming Home From Jail: The Social and Health Consequences of Community Reentry for Women, Male Adolescents, and Their Families and Communities. *American Journal of Public Health*, 95(10), 1725-1736.

Literatura

- Goffman, E. (1991). *Asylums: essays on the social situation of mental patients or others inmates*. London: Penguins Books.
- Goffman, E. (2003). *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: SLON.
- Graffam, J., Shinkfield, A., Lavelle, B., & Hardcastle, L. (2004). *Attitudes of employers, corrective services workers, employment support workers, and prisoners and offenders toward employin ex-prisoners and ex-offenders*. Victoria: Deakin University. Retrieved from <http://www.criminologyresearchcouncil.gov.au/reports/200203-26.pdf>
- Greenberg, G., A., & Rosenheck, R., A. (2008). Jail Incarceration, Homelessness, and Mental Health: A National Study. *Psychiatric Services: 59(2)*, 170-177.
- Haney, C. (2003). The Psychological Impact of Incarceration. In Travis, J., Waul, M. (Eds.), *Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration on Children, Families, and Comunities*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press.
- Křivohlavý, J. (1994). *Jak zvládat stres*. Praha: Grada Publishing.

Literatura

- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., Štěchová, M., Tamchyna, M. (2011). Kriminální recidiva a recidivisté. Praha: IKSP. Retrieved from <http://www.ok.cz/iksp/docs/394.pdf>
- Mařádek, V. (2003). Výkladový slovník penologie. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Martinez, D., J. (2006). Informal Helping Mechanism: Conceptual Issues in Family Support of Reentry of Former Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, 44(1), 23-37.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. (2013). *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha: MPSV. Retrieved from <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16892/bezdomovectvi.pdf>
- Naser, R., L., & LaVigne, N., G. (2006). Family Support in the Prisoner Reentry Process: Expectations and Realities. *Journal of Offender Rehabilitation*, 43(1), 93-106.
- Naser, R., L., & Visher, Ch., A. (2006). Family Members' Experiences with Incarceration and Reentry. *Western Criminology Review*, 7(2), 20-31.
- O'Neill, M. (1990). Correctional Higher Education: Reduced Recidivism? *Journal of Correctional Education*, 41(1), 28-31.

Litetatura

- Owens, C., D. (2009). Social Symbols, Stigma, and the Labor Market Experiences of Former Prisoners. *The Journal of Correctional Education*, 60(4), 316-342.
- Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Petersilia, J. (2001). Prisoner Reentry: Public Safety and Reintegration Challenges. *The Prison Journal*, 81(3), 360-375.
- Rozum, J., Kotulan, P., Tomášek, J., & Špejra, M. (2011). *Probační programy pro mladistvé*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Sampson, R., J., & Laub, J., H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sochůrek, J. (2007). *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita.
- Travis, J., Solomon, A., L., & Waul, M. (2001). *From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. Retrieved from http://www.urban.org/pdfs/from_prison_to_home.pdf
- Wayne, G. (2002). *Prisonization: Individual and Institutional Factors Affecting Inmate Conduct*. New York: LFB Scholarly Publishing LLC.
- Zimbardo, P. G. (2007) *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House.

Děkuji za pozornost